

ԱՐԴԻ ԱՇԽԱՐՀԸ ԵՒ ՔՐԻՍՏՈՆԵՈՒԹԻՒՆ

Ի՞նչ ունի տալիք քրիստոնեությունը արդի աշխարհին: Այս է հարցը որով պիտի զբաղվինք:

Թող տանք մեզ՝ հարց տալ սակայն, նախ, թե արդի աշխարհը ի՞նչ կը կարծէ թէ քրիստոնեությունը ունի տալիք:

Առհասարակ կը հաւատացուի թէ եկեղեցիները կազմակերպություններ են որոնք կրօնք կը մատակարարեն անոնց՝ որոնք պէտք ունին անոր. կրօնքի զանազան տեսակներ: Անոնցմէ ոմանք ծիսապաշտ են, ընծայելով իրենց նուիրեալներուն՝ անտարակոյս, մասամբ՝ գեղեցկագիտական և մասամբ՝ կրօնական գոհացում, խորհուրդ-պաշտամունքի կատարումով: Ուրիշներ՝ առաջին գիծի վրայ կը դնեն՝ անձնական աղերս մը անհատին համար իր կեանքը բարեփոխելու: Քրիստոնեությունն աւելի ազատական տեսակներ, կը հայթայթեն քարոզներ որոնք, իրապէս, բնաբանային վիճաբանություններ են օրուան հարցերու շուրջ, և կը նկրտին քաջալերել ընկերային խեղապաշտությունը: սէրը խաղաղութեան, և իրագործումը ա'լ աւելի սիրելի առաքինություններու:

մինչգեռ տարիքով հասունները թիրեւս այդքան չգոհարէին հրաժարիլ իրենց կեանքի մնացորդէն: Ի՞նչպէս գիտնային, բարեմիտ այդ մարդուկները, թէ իրենց գիտցածէն տարբեր է միւս այն աշխարհը, որ հեռու է այնքան իրենցմէ: Ի՞նչպէս սեղմէին սահմանափակ իրենց ուղեղին մէջ թէ երկտասարդ այդ հոգիները այնքան ուժգին կը զգան իրականությունը բարձրացումին, որ աւելի դիւրաւ պիտի զոհէին իրենց մեղքացում ալ այդ ապագան: Երկտասարդին համար անցեալէն և ներկայէն շատ աւելի բան կայ ըլլալիքին մէջ: Այդ գալիքը, ըլլալիքը աւելի իրական է քան եղածը, քան ներկայ վիճակը, ու անոր է ամենէն աւելի ինքզինքը պրկած, և անոր է ամենէն աւելի իր կարողություններուն սլացքը բացած:

Երանի՜ այն հոգիներուն որոնք զիտեն ետեւ չնայիլ, ու գիտեն մանաւանդ հիացումը ունենալ իրենց երազներուն . . .

ԹՈՐՈՒՈՒՄ ԱՅԵՂԱՅ

Համոզում գոյացուած է թէ կրօնքը անհատական մտահոգություն մըն է, եւ անձնիւր մարդ պարտի եզրակացութեան մը յանգիլ՝ աստուածաբանական խնդիրներու շուրջ:

«Այս խորթմիաց հարցերու շուրջ ոչ մէկ աստուածություն կրնայ գոյություն ունենալ, աստուածաբանները իրենք իրենց մէջ տարակարծիք են, և ունէ պարագային, այն անգայտ ոլորտը, ուր տեղի կ'ունենան իրենց վիճաբանությունները զիրենք անհասկնալի կ'ընծայէ պարզ մարդուն: Կրօնական հաւատալիքը կարճ խօսքով, տեսակէտի խնդիր է: Ոչ թէ անոր համար որ կրօնական հաւատալիքը վիստակար է այլ՝ ի հակառակէն, անոր արդիւնքը՝ յընդհանուրն, բարեբար, և անոնք որ կրնան ունենալ կրօնական հաւատալիք մը և կատարել անոր շատ ճշգրիտ պահանջները, ատոր համար իսկ պէտք է որ յարգուին: Իայց այն տարբերությունները որոնք զանազան եկեղեցիներու միջև գոյություն ունին, կ'ապացուցեն թէ կրօնական հաւատալիքը տեսակէտի խնդիր մըն է, և անոնց համար է ան՝ որոնք խառնուածքով ատակ են անոր, և անոնց՝ որոնց կը խօսի ան: Կան շատեր որոնք չեն զգար կոչումը անոր, ճիշդ այնպէս՝ ինչպէս կան շատեր, որոնք երաժշտությունը չեն ըմբոշխներ՝ և որոնք, բնականօրէն, կ'անտեսեն զայն»:

Ահմերե է այսպիսի կեցուածքի մը անճահությունը: Վասնզի եթէ Աստուած մը գոյություն ունի, Իր գոյությունը, Իր բնությունը չի կրնար դադրիլ ըլլալէ կենսական մտահոգություն բոլոր մարդոց, եթէ Ան գոյություն ունի, Ան է իրականութիւնը որ հիմը կը կազմէ բովանդակ մարդկային կեանքին, և անհատ մը կեանքը իրապէս ապրած պիտի ըլլայ միայն՝ երբ ունենայ հաւատք Աստուծոյ վրայ, և ընկերային կեանքը միայն այն ատեն իր ճիշտ հիմունք վրայ դրուած պիտի ըլլայ երբ հիմնուած է հասարակաց հաւատքի մը վրայ:

Պարզ է թէ երբ կրօնական հաւատալիքը նկատուի իրր այլամեթօրէն անհատական մտահոգություն, ընկերային կեանքը ոչ ևս կրնայ հիմնուած ըլլալ Աստուծոյ հաւատքին վրայ: Անձնական աստուածաբանական հաւատալիքներ չեն արտօնուած ազգելու ճարտարարուեստական, վաճառա-

կանական և քաղաքական գործերու ընթացքին վրայ: ԺԺԴՂ դարու բարոյախօսներ կը հաւատային թէ քրիստոնէական բարոյականի չափանիշ մը կրնար զեռ պահպանուիլ առանց քրիստոնէական հաւատքի՝ Աստուծոյ վրայ: Սակայն, այժմ բացայայտ է թէ պատրանք մըն էր այդ: Արդի աշխարհը հեռացած է քրիստոնէական բարոյականէն, և չունի այժմ հաստատուն չափանիշ ճշմարտի ու ստեղծի: և ոչ ալ՝ հասարակաց հաւատք՝ թէ կայ ճշմարիտ մը և սուտ մը:

Ի՞նչ է այն հիմքը ուրիշն, որուն վրայ կ'ապրուի ընկերային կեանքը: Այսօրուան համուռքներուն համար նիւթական լաւակեցութիւնն է այն, վայելչութիւն, հանգիստ, յաջողութիւն աշխարհի մէջ, երջանիկ կեանք մը, հաճոյքներ, ինքնաշարժ կռքեր, յաճանք, խոստովում որքան որ կարելի է ֆիզիքական և յուզական անհանգստութենէն, ժամանում հեշտին և երջանիկ կեանքի մը մինչև անսոստափելի վախճանը: Ալքսը Հըքսլիի (Aldous Huxley) Brave New World (Կարին Նոր Աշխարհ) սահմակեցնող երգիծանք մըն է արդի կեանքի վրայ, ճիշդ որովհետեւ կը նկարագրէ այնքան անողորմօրէն՝ ուղղութիւնը որուն մէջ կը տարութեբի ընկերութիւնը:

Վայելչութեան՝ ընկերային կեանքի վրայ տիրապետութեան ուրիշ լուսարանութիւն մը կարելի է գտնել համաձայնութեան մէջ զինագործ ընկերութիւններու և խաղաղասէրներու՝ որոնք կ'ուրանան իրականութիւնը բարիի ու չարի:

Ուղաղասէրի սիրական առարկութիւններէն մին է պատկերացնել արհաւիրքները պատերազմի, իրր յառաջդիմութեան և հանգիստի կործանարար, անգիտանալով այն պահանջքը զոր հին բարոյախօսներ կ'ընէին, թէ պէտք է պարտականութիւնը ըլլայ ազգի մը, ի խնդիր արդարութեան՝ պատերազմի երթալ:

Զինագործ ընկերութեան առաջնորդ մը խնդիրը կը դնէ սապէս «Մեծ զինագործ ընկերութիւններ չունին ազգային կամ քաղաքական նախապաշարումներ . . . եւ այսպիսի վերացական գաղափարներու արժէքը ինչպէս արդարութիւն կամ ազատութիւն, կը թողուն անոնք հեղգ և բը-

նադանցական միտքերու վիճարանութեան, կամ կը գործածեն այդ եզրերը իրր պատշաճ մեղմարանութիւններ (euphemisme) որոնցմով զրանադէտներու իրական նպատակները սքողուած կրնան ըլլալ, և ժողովուրդի մը կարողութիւնները՝ զեկապարուիլ»:

Շատ գտնելի, անտարակոյս, սակայն, այս հեղինակը կը բաժնէ խաղաղասէրի հետ ուրացումը արդարութեան և իրաւունքի իրր վարիչ նկատողութիւններ միջազգային յարաբերութիւններու մէջ:

Մինչ այդ՝ մարդկային ընկերութիւնը աւելի ու աւելի կ'իսանկախ կը դառնայ անտեսապէս:

Բայց հոգեւորապէս աշխարհը աւելի ու աւելի նուազ միութիւն մը կը դառնայ: Մարդիկ աւելի ու աւելի օտարականներ են իրարու: Օտարականներ՝ զրացի տան մէջ բնակող մարդոց: Անհատն ու ընտանիքը կը կորսուին բազմութեան մէջ, օտարականներ՝ միլիոններու մէջ: Ծարտարարուեստական կեանքի կազմակերպութիւնը հոգեկան քիչ միութիւն ունի համապատասխան անոր:

Գործարանները կը զբաղին իրենց աշխատաւորներու հետ իրր սաշխատող ձեռքերու՝ և կը հեռացնեն զանոնք երբ այլևս պէտք չունին անոնց: Աշխատանքը մեքենայական կը դառնայ և մեծ չափով՝ աշխատանք առանց պատուի, առանց շահի, առանց ճարտարութեան, — ստրուկի աշխատանք: Մեքենան է որ կը նուաճէ մարդը:

Այս ամենուն հետ կ'ընթանայ ստրուկ մտայնութիւն մը: Օրաթերթի մը ազգարարութիւնը ցոյց կուտայ վեց երիտասարդներ՝ միեւնոյն մեքենայացած դէմքերով և միեւնոյն մեքենայացած միտքով, որոնք զօրծի կ'երթան նոյն օրաթերթը կրելով համամտօրէն իրենց ձախ անութիւն տակ:

Punch (*) կուտայ մեզի պատկեր մը Ծնունդի առթիւ առանձնացած մարդոց խումբերու, անփառունակ տան մը մէջ, որոնք քնաթաթախ մտիկ կ'ընեն Ծննդեան միեւնոյն հանդէս մը՝ ձայնասփիւռէն: Քիչ ընկերային կեանք կայ մեր քաղաքներու ընդարձակ արուարձաններուն մէջ: Ստոյգ է թէ կան Cricketի ակումբներ, Tennisի ակումբներ և ընկերային ակումբներ, որոնք

(*) Անգղիական Նշանաւոր երգիծաթերթ մը:

մարդիկ քով քովի կը բերեն։ Սակայն սինէմաներ՝ ուր կը դիմեն բազմութիւններ՝ չեն ընծայեր բնաւ ոչ մէկ ընկերային կեանք։

Աւելի ու աւելի մակերեսային կ'ապրին բազմութիւնները, հոգեկան միայնութեան մը մէջ, որ աւելի ու աւելի ամբողջական կը դառնայ։ Զարմանալի չէ որ այսպիսի ընկերութեան մը մէջ մարդոց խմբեր փափաք ունենան միատեղ քալել համազգեստներով։

Յաշիւմը երկիւղ կ'ազդէ, որովհետեւ կը մատնէ անկումը ընկերային հին կառոյցին։ Ինչպէս հին Հռոմի օրերուն՝ նոյնպէս այժմ, քաղքենին կը բարգաւաճէ զգայնոտ զգացում մը գէպի զիւղը, որուն նկարագրելու հանգստաւէտ հրապոյրը սփոփանք մը կ'առնէ քաղաքի միօրինակ սգեղութենէն։

Վիւզը սակայն, կ'ընէ լաւագոյնը ինքզինքը քաղաքակրթելու՝ քաղաք երթալով գնելու տակնաք ապրանքներ եւ վաճառելու նոր մեքենայացած տնային, ու կորսնցնելու վրայ է իր հին հասարակաց հաւատքն ու հին ընկերային կեանքը։

Կայ սակայն, եւ կամ կար գեռ մինչեւ վերջերս, իրական հասարակաց հաւատք մը — հաւատք յառաջդիմութեան մէջ, որը ժողովրդարուն ազդեալութեան զրաւեց տեղը հին հասարակաց հաւատքին՝ Աստուծոյ վրայ։ Մարդիկ չը քսլի իման արտայայտած են անկեղծ մանկունակ հաւատք մը մարդու կարողութեան մասին ինքզինքը զիտերով եւ ճարտարարուեստով կատարելագործելուն մէջ։ յառաջդիմութիւնը պիտի վանէր ապագայ երկնքի մը պէտքը երկինք մը երկրի վրայ ստեղծելով։

Ինկ Աւագերէնցը (Dean Inge), որ չի հաւատար յառաջդիմութեան, կը մէջրերէ հետեւեալ նախադասութիւնները չըրպրք Սփինքսին, «Յառաջդիմութիւնը զիպուած մը չէ, այլ՝ անհրաժեշտութիւն մը։ Ինչ որ չարիք եւ անբարոյութիւն կը կոչենք պէտք է անհետանան։ Ստոյգ է թէ մարդը պէտք է կատարեալ դառնայ»։ «Իտէալ մարդու ծայրագոյն զարգացումը ստոյգ է — այնքան ստոյգ որքան ունէ եղբակացութիւն որուն մէջ կը զետեղենք ամենէն բացարձակ հաւատքը, զոր օրինակ, թէ բոլոր մարդիկ պիտի մեռնին»։ «Միշտ գէպի կատարելութիւնն է հզօր շարժումը — գէպի

կատարեալ զարգացում եւ՝ անխառն բարին»։

Սակայն տեղի ունեցած է պատերազմ մը եւ տեղի ունեցած է խաղաղութիւն մը, եւ մենէ շատեր այլեւս չեն ողջուներ յառաջդիմութեան գաղափարը խանդավառութեամբ։ Ան մենէ շատեր անգործութեան է գատապարտած։ Ծիւղ է թէ նիւթականագէտ հրաշալիքը կը շարունակուի։ Տարուէ տարի շատ աւելի բան կը սորվինք կենսաբանութեան, քիմիագիտութեան եւ հին պատմութեան շուրջ, կը բարելաւենք մեր վարչաշարժներն ու երկաթուղակառքերը, եւ մեր մեքենաները՝ պատրաստելու համար հազուստներ՝ որոնց համար երբեմն, յիսուն դերձակներ կը պահանջուէին, ու՝ մեր կոռուղ օդանաւերը, ոմբակոծիչներն ու երկարածիկ թնդանօթները։ Բայց բոլոր այս յառաջդիմութիւնը՝ կեանքը տպրելու արժանի չ'ընծայեր։

Երիտասարդ հնձեւանւորը կրնայ գոհացնել իր կարողութեան զգացումը արագութեան շահատակութիւններով մեր չքեղ կեդրոնական ճամբաներու վրայ, սակայն այդ միայնակ ժամանցն (pastime) է որ կը մեկուսացնէ զայն իր ընկերներէն։

Կ'ապրինք սարսափի ներքեւ քաղաքակրթութեան անկումին՝ հոգեկան սպառնումին ընդմէջէն։ Կ'ապրինք սարսափին ներքեւ ուրիշ պատերազմի մը որ վախճանը կրնայ ըլլալ։

Եկեղեցիները չեն կրնար վեր բռնել բարոյական կորուրը քաղաքակրթութեան՝ հասարակաց բարոյն համար՝ իտէապաշտութեան եւ անձնագոհութեան բարձրացնելով մարդիկ։ Չեն կրնար հրաժարիլ իրենց աստուածաբանական վէճերէն, իրենց ժամանակավրէպ ծիսապաշտութենէն, փրշրել, կործանել պատերը որոնք կը բաժնեն աղանդը աղանդէն, եւ միացնել իրենց ոյժերը հասարակաց յարձակումով մը՝ օրուան չարիքներու վրայ։ Եկեղեցիները չեն կրնար փրկել ընկերութիւնը»։

Մեծ ճիգ մը, արդարեւ, եղած է սպառնալիներու քրիստոնէութիւնը յառաջդիմութեան ոյժերուն, եւ այդ՝ կոչուած է Աղաւթիան կամ Արդիական քրիստոնէութիւն։ Ան հրապուրած է իրեն որոշ համեմատութիւններ անդամներու բազմութիւն «Եկեղեցիներ»ու, սակայն, ան չէ գերեւաւորած Եկեղեցիները իրր ամբողջութիւն,

և ամենէն հզօր միտքեր եկեղեցիներու մէջ՝
վճռապէս հեռու կը մնան անկէ։

Արդիականութեան շուրջ երկու բան
բաւական որոշ կը թուին ըլլալ։ Առաջին՝
տարբեր բան մըն է ան հին քրիստոնէութեան,
ոչ թէ հին Աւետարանը վերստին
յայտարարուած է նոր ձեւերու մէջ նոր դա-
րու մը համար, այլ տարբեր Աւետարան
մը։ ԺԹՐԴ դարու ազատական աստուածա-
բանները Աւետարաններուն Յիսուսը մեկ-
նաբանած են իբր բարոյական և կրօնա-
կան մեծ ուսուցիչ, ներշնչիչը զուտ հո-
գեկան իտէալներու որոնցմով կը փափա-
քէին անոնք ապրիլ։ Սակայն անոնք չէին
կրնար չտեսնել թէ Ս. Պօղոս և Ս. Յով-
հաննէս կարելի չէր այսպէս արդիակա-
նացնել։ Զանազանութիւն մը կը գնէին
անոնք Լեւան Գարոբի վճիտ, արևոտ հա-
ւատքին և Ս. Պօղոսի մօայլ հաւատալիք-
ներուն մեղքի, քաւութեան և զոհի միջև.
Ս. Պօղոս երկրորդ հիմնադիրը եղաւ Քրիս-
տոնութեան, այն մարդը որ սկսաւ շնոր-
հազրկուիլ կաթոլիկութեան մէջ։ Ահա խոս-
տովանութիւն մը՝ թէ իրենց սեպհական
հաւատքը տարբեր բան մըն էր քրիստո-
նէական աւանդական հաւատքէն։

Արդի ուսումնասիրութիւնը հանդուր-
ժողօրէն ստոյգ կ'ընծայէ թէ այն Յիսուսը
որ նկարագրուած է ԺԹՐԴ դարու Յիսուսի
կեանքներուն մէջ, որոնք, սուսկերու պէս
ծաղկեցան Գերմանիոյ մէջ, երբեք գոյու-
թիւն չէր ունեցած, թէ այս կարգի ոչ-ար-
դիական երևոյթներ՝ գեներու հաւատալիք-
ներ և պայքար արմատական չարիքի դէմ,
եւ՝ վախճանաբանական հաւատալիքներ
առնչութիւն ունին՝ այսպէս կոչուած՝ երկ-
րորդ Գալուստի հետ, կեդրոնական և առաջ-
նակարգ գիծեր են Յիսուսի Աւետարանի
մէջ, և թէ Աւետարանը որ յայտարար-
ուած էր Գալիլիոյ մէջ, այնքան մաս կը
կազմէր փրկութեան վարդապետութեան
որքան Ս. Պօղոսի Աւետարանը։ Ոչ-հա-
շխառն «պարզ քրիստոնէութիւն»ը որ
այնքան աներկբայօրէն հաստատած էր ըլ-
լալ Յիսուսի սկզբնական ուսուցումը, էր
արդարեւ, ԺԹՐԴ դարու գաղափարներու
ծրագրումը՝ առաջինին մէջ։

Քարգմ. ՀԱՅՐԻԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏ
(Նարունակելի)

ԱՂՕԹՔԸ ԶՕՐՈՒԹԻՒՆ Է

Գրեց Տֆր. ԱԼԷՔՍԻՍ ՔԱՐԷԼ

«Նայն իսկ մեր ամենաքեզ մղումը
դէպի աղօթք իր գօրաւոր եւ բարեւար
ազդեցութիւնը ունի մեր կեանքին վրայ»:

Տֆր. Ալեքսիս Քարել ի վաղուց անսի-
համոզուած էր այն իրողութեան քէ կեանքի
երեւոյթներէն շատեր չեն կրնար գիտակա-
նօրէն բացատրուիլ։ Դիտե ան զոր օրինակ,
որ բուժելու հրաշքներ կարելի են. Լուսի
մէջ ան շաբաթներով ուսումնասիրեց զանոնք,
եւ երբեք պիտի չմոռնայ քէ իր աչքերով իսկ
սեսած է փաստաւոր վերքի մը սպիանալը։
Տֆր. Քարել երեսուն եւ երեք տարի շարունակ
կենսաբանական յաջող պրպտումներ է քած
Բոֆֆելը Հաստատութեան մէջ մինչեւ 1939.
իր շատ մը պատուանշաններուն մէջ կայ
նաեւ Նորհույն-Լանկի շքանշանը փաստի
պրպտումներուն համար, եւ Նոպելեան մր-
ցանակին արժանացած է ան յաջողապէս
ուսումնասիրելով արեան երակները։ Իր
«Մարդ Անճանօք»ը ամենէն շատ վաճառ-
ուած գիրքը եղած է 1935ին։

Աղօթքի մասին իր շանեկան մէկ յօդ-
ուածը բարձրանաբար կը ներկայացնենք հոս։

* * *

Աղօթքը միայն պաշտամունք չէ. ան
անտեսանելի բխում մըն է նաեւ մարդուն
պաշտելու ոգիին — ոյժի ամենէն զօրաւոր
ձեւը որուն կարելի է ծնունդ տալ։ Աղօթ-
քին ազդեցութիւնը մարդկային մտքին եւ
մարմնին վրայ այնքան յայտնի է որքան
գաղտնի գեղձերունը։ Իր արդիւնքները
կարելի է հափել մարմնական թեթեւացման,
աւելի մեծ իմացական աշխուժութեան,
բարոյական կորովի և մարդկային ծանօթու-
թեանց տակ զտնուող իրականութիւններու
խորունկ հասկացողութեան վիճակներով։

Եթէ մարդ անկեղծօրէն աղօթելու սո-
վորութիւն մը չլինէ իր մէջ, անոր կեանքը
նշանակելի կերպով և խորապէս պիտի
փոխուի։ Աղօթքը իր անկեղծ կնիքին զը-
րոշմը կը գնէ մեր արարքներուն և կեն-
ցաղին վրայ։ Կեանքի հանդարտութիւն մը,
զրիւնազնային և մարմնական անդորրութիւն
մը կը նշմարուին անոնց վրայ որոնց հո-
գեկան կեանքը այսպէս հարստացած է։
Ողջմտանքի խորունկ ալքերուն մէջ բոց
մը կը բռնկի, և մարդը ինքզինքը կը
ճանչնայ։ Իր եսասիրութիւնը, իր տխմար
հպարտութիւնը, իր վախերը, իր ցանկու-